

quae initiatis tradidit
 ipse consummatus
 DEO GRATIAS¹⁹.

Kraków

KS. WACŁAW ŚWIERZAWSKI

¹⁹ Tłumaczenie: „Śpiewając hymn paschalny i wyznając pełnym głosem ŚWIATŁOŚĆ CHRYSYUSA, O. DDr Odo CASEL, mnich z opactwa Maria Laach, mystagog i czciciel Świętego misterium, po dopełnieniu ofiary, przemieniony paschalnymi misteriami, w które sam innych wtajemniczał, przeszedłszy z Panem w Wielką Noc, wszedł do uszczęśliwiającego widzenia. BOGU NIECH BĘDĄ DZIĘKI!”.

Achille M. Triacca, SDB

DOM BURKHARD NEUNHEUSER (PRZEGLĄD BIBLIOGRAFICZNY)

Dom Burkhardo Neunheuser O.S.B.
 septuagesimum quintum annum agenti
 Magistro peritissimo, devoto Presbytero,
 semper Amico,
 discipuli Poloni
 et ultimus infrascriptus Auctor
 grati animi ergo!

Trzydziestolecie śmierci (28 marca 1948) Dom Odo Casela, O.S.B., jest jak najbardziej odpowiednim momentem do tego, by poświęcić wspomnienie Dom Burkhardowi Neunheuserowi, O.S.B., również mnichowi z Maria Laach. Od 1962 roku jest on Profesorem na Papieskim Instytucie Liturgicznym św. Anzelma (w Rzymie), a od 1972 również Rektorem tegoż Instytutu. Uczniowie Dom Burkharda Neunheusera, szczególnie ci, którzy mieli go za promotora tez doktorskich, chcą go tutaj ukazać nie tylko jako przyjaciela i współbrata Odo Casela, lecz jako kontynuatora i propagatora jego myśli. Wierzmy, że wykazując nie zmęczoną pracowitość Dom Burkharda Neunheusera, nie urazimy przez to jego skromności i pokory. Świadectwo priora z Maria Laach, Emmanuela von SEVERUS, *Utilis frater*, W: *Archiv für Liturgiewissenschaft* 51 (1973) 123—264, jest wystarczającym dowodem bądź to codziennego poświęcenia, bądź głębokiej myśli tego drogiego Ojca i sumiennego przewodnika. Gdy idzie o nas, chcemy tylko wspomnieć jego działalność w związku z niezapomnianym Mnichem z Maria Laach. Wierzmy zatem, że anonsując w przeglądzie biblio-

graficznym, raczej w sposób schematyczny, co uczynił Dom Burkhard Neunheuser dla interpretacji i propagowania myśli Dom Odo Casela, wykonujemy dzieło pożyteczne dla studium i jego zrozumienia.

1. DOM ODO CASEL WSPÓŁBRAT I PRZYJACIEL DOM BURKHARDA NEUNHEUSERA

Do właściwego zrozumienia i oceny dzieła Dom Burkharda Neunheusera w odniesieniu do Dom Odo Casela, trzeba mieć na uwadze możliwość osobistych z nim kontaktów. One to wywarły w sercu Dom Burkharda Neunheusera „temperies” spowodowaną podziwem, przyjaźnią i szacunkiem, włącznie z pragnieniem naśladowania go jako przykład wielkości i głębokości witalnej ducha. Chcąc wiedzieć coś bardziej konkretnego w tym względzie, w swego rodzaju wywiadzie, poprosiliśmy Dom Burkharda Neunheusera o opowiedzenie swoich wspomnień. Oto jak je ukazał: O Dom Odo Casel, słyszałem po raz pierwszy wiosną 1922, gdy jako młody student Uniwersytetu w Bonn, przybyłem z wizytą do Opactwa w Maria Laach. Podczas posiłku, w którym uczestniczyłem jako gość, w refektarzu Opactwa, czytano jego książkę *Die Liturgie als Mysterienfeier*.

W październiku tegoż roku, gdy wstąpiłem do Opactwa jako nowicjusz, Dom Odo Casel był otoczony opinią człowieka uczonego i uduchowionego, do tego stopnia, że dla nas nowicjuszy, mówienie z nim było wielką łaską. Niestety, wkrótce potem opuścił Maria Laach, zostając kapelanem w Opactwie Benedyktynów od Św. Krzyża w Herstelle (nad Wezerą, niedaleko Paderborn), skąd po 26 latach odszedł do Pana. Od czasu do czasu dokonywaliśmy wymiany listownej. Odpowiadał zawsze z wielką uprzejmością z klasztoru, który się przemieniał na wskutek obecności jego silnej osobowości człowieka Bożego.

Spotkanie osobiste miałem dopiero w sierpniu 1931 z okazji święta „consecratio virginum” siostry Aemiliany Loehr (znane jest jej dzieło *Das Herrenjahr*, które miało wielki sukces nie tylko w Niemczech), uczennicy Dom Odo Casela, być może najbardziej odzwierciedlającej jego ducha. Następna sposobność nadarzyła się latem 1933, kiedy podczas pierwszego dłuższego pobytu w Herstelle, miałem możność zbliżyć się do „jego ducha” i zacząć czerpać z tego źródła.

Dom Odo Casel był raczej słabego zdrowia. Dlatego począwszy od 1930 roku był wspomagany w swojej pracy przez jednego z Ojców z Maria Laach. Na zmianę więc jeździło się do Herstelle (na jedno lub dwa miesięczny pobyt). Niestety rzadko mogłem być wolny i stąd możliwość by być mu blisko nadarzyła mi się latem 1933 (jak wspominałem) a później w latach 1941 i 1943 (naznaczonymi piętnem wojny); w 1946 i 1947 (ostatnie lato Dom Odo). Były to dni duchowo bogate i z punktu widzenia ludzkiego i chrześcijańskiego szczęśliwe. Być może, że ponieważ tylko kilka razy mogłem zacerpnąć z tego źródła,

dlatego natężało się pragnienie i rosła radość, gdy nadarzyła mi się okazja do spotkania z nim. Dni były przeniknięte uroczystą Mszą świętą, odprawianą ze wszystkimi mniszkami (Tam zaczęliśmy rozumieć wielkie znaczenie jedności wspólnotowego celebrowania). Czas upływał szybko na modlitwie, studium, konwersacjach (W przerwach po posiłkach. Pamiętne są te poobiednie latem. Mówiło się o wszystkim, lecz przede wszystkim o liturgii. Owszem Dom Odo był zdolny mieć ze sobą Stomata Klemensa Aleksandryjskiego i całymi ustępami czytać je na głos po grecku, komentując potem ...).

Niemożliwym jest opowiedzieć o wszystkim w krótkim czasie. Pewnym jest, że całe moje studia w Maria Laach przepojone były wizją misterium Chrystusa, jak go ukazywał Dom Odo Casel. Zresztą dwuletnie nauczanie teologii dogmatycznej u św. Anzelma w Rzymie (1937—1939) dało mi możliwość pogłębienia intuicji caseliańskiej i powolnego wejścia w dyskusje zrodzone wokół Dom Casela i wokół jego ujęcia teologicznego *Mysterium*.

Mimo wszystko, nie jest przesadą, że pobyt w domu kapelańskim Opactwa św. Krzyża w Herstelle był niezwykle korzystny dla mojej formacji duchowej».

Dotąd było świadectwo Dom Burkharda; świadectwo jasne i proste, które pozwala zrozumieć że dzieło jego żyje wielkością osoby Dom Odo Casela, który w życiu monastycznym i w studium nad liturgią stał się jego modelem. Przede wszystkim potwierdza to działalność piśmiennicza Dom Burkharda Neunheusera, której chcemy dać wyraz w tym przeglądzie bibliograficznym.

2. TWÓRCZOŚĆ PIŚMIENNICZA DOM BURKHARDA NEUNHEUSERA O DOM ODO CASELU

Jak wspomnieliśmy na początku, prezentujemy w sposób schematyczny działalność piśmienniczą Dom Burkharda Neunheusera o Dom Odo Caselu, dzieląc ją na trzy grupy: pisma dotyczące bezpośrednio osoby i dzieła Dom Odo Casela; pisma „ad defensionem et interpretationem”; pisma propagujące i kontynuujące myśl Dom Odo Casela.

I. Pisma związane bezpośrednio z Dom Odo Caselem

a. Twórczość dotycząca osoby Dom Odo Casela

Pierwsze pisma Neunheusera o osobie i dziele Dom Odo Casela są te, pisane w związku z jego śmiercią w wielkanocną noc 1948 roku.

1. In memoriam Odo Casel, W: Theologische Literaturzeitung 73 (1948) 567—569;
2. Biographie P. Odo Casel, W: La Maison-Dieu, nr. 14 (1948) 11—14;
3. Necrologio P. Odo Casel, W: La Scuola Cattolica 76 (1948) 262;
4. Odo Casel zum Gedenken. Der Laacher Liturgiewissenschaftler, W: Rheinischer Merkur (5 Juni 1948) 5;

5. Die Persönlichkeit Odo Casels, W: Liturgie und Mönchtum, Heft 3 (Maria Laach 1948) 6 ss. (tł. niemieckie 3. nr.);
6. B. NEUNHEUSER — A. MAYER — J. QUASTEN Hrsgg., Vom Christlichen Mysterium. Gesammelte Arbeiten zum Gedächtnis von Odo Casel OSB (Düsseldorf 1951);
7. Pater Odo Casel, W: Th. BOGLER (Hrsg), Münster am See. Landschaft-Kunst-Kultur-Geschichte-Gegenwart. Ein Laacher Lese und Bilderbuch (Honnaf 1956) 219—221;
8. Casel, (Johannes) Odo, W: Lexikon für Theologie und Kirche (Freiburg i. Br. 1958²) 966;
9. Master in Israel: Odo Casel, W: The Clergy Review 55 (1970) 194—212;
10. Odo Casel a 25 anni dalla sua morte, W: Rivista Liturgica 60 (1973) 228—235;
11. Odo Casel, W: Dizionario Enciclopedico di Spiritualità (E. ANCILLI Wydawnictwo) I (Roma 1975) 330—331.

b. Twórczość dotycząca wydania pism Dom Odo Casela

Należy powiedzieć, że Dom Burkhard Neunheuser może być uważany za wydawcę pism Dom Odo Casela, znalezionych po jego śmierci, jak również i tych, które należało przygotować do druku. Oto ich wykaz:

12. Vorwort, O. CASELA, Mysterium des Kommenden (Paderborn 1952);
13. Vorwort, O. CASELA, Vom wahren Menschenbild (Regensburg 1953);
14. Vorwort, O. CASELA, Mysterium des Kreuzes (Paderborn 1954);
15. Vorwort und Erläuterungen, O. CASELA, Das christliche Kult, mysterium (Regensburg⁴ 1960);
16. Vorwort, O. CASELA, Mysterium des Ekklesia (Mainz 1961).

II. Pisma „ad defensionem et interpretationem”

Jak wspomniał w swoim wywiadzie Dom Burkhard Neunheuser, lata jego pierwszego nauczania w Rzymie (1937—1939) charakteryzują się początkiem obrony myśli Dom Odo Casela. Niemniej jednak dopiero później można powiedzieć w wieku dojrzałym, kiedy polemika nie była już tak ostra, Dom Burkhard Neunheuser przeprowadza obronę, którą definiujemy „mistrzowska”, stając się jednocześnie najbardziej wiarygodnym interpretatorem myśli jego współbrata. Świadczy o tym zamieszczony tu wykaz jego pism:

17. Der positive Sinn der päpstlichen Grenzsetzung in der Enzyklika Mediator Dei, W: o.c. [1951] (nr. 6) 344—362;
18. Mysteriengegenwart. Ein Theologumenon inmitten des Gesprächs, W: Archiv für Liturgiewissenschaft 3, 1 (1953) 104—122;
19. Das Erbe Odo Casels in unserer Zeit. Die Fruchtbarkeit und das Fortleben seiner Anregungen, W: Vox Theologica 24 (1954) 80—85;
20. Ende des Gesprächs um die Mysteriengegenwart?, W: Archiv für Liturgiewissenschaft 4, 2 (1956) 316—324;
21. Mysteriengegenwart. Das Anliegen Dom Casels und die neueste Forschung, W: Studia Patristica 2 (1957) 54—63;
22. L'année liturgique selon Dom Casel, W: Les Questions liturgiques et Paroissiales 38 (1957) 286—298;
23. The Mystery Presence. Dom Odo Casel and the Last Research, W: The Downside Review 76 (1957) 286—298;

24. Neue Ausserungen zur Frage der Mysteriengegenwart, W: Archiv für Liturgiewissenschaft 5, 2 (1958) 333—353;
25. Mystery Presence, W: Worship 34 (1959) 120—127;
26. Opfer Christi und Opfer der Kirche. Die Lehre vom Messopfer als Mysteriumgedächtnis in der Theologie der Gegenwart [B. NEUNHEUSER (Hrsg.)] (Düsseldorf 1960), oraz Vorwort (ss. 7—12) a także Die numerische Identität von Kreuzopfer und Messopfer (ss. 139—151) zawsze D. B. Neunheusera;
27. La théologie de la vie monastique chez Dom Casel, W: Revue Mabilion 50 (1961) 257—263;
28. De praesentia Domini in comunitate cultus. Quaestionis evolutio historica et difficultas specifica, W: Acta Congressus Internationalis de Theologia Concilii Vaticani II (Roma 1968) 316—329;
29. Mysterientheologie, W: K. RAHNER — A. DARLAP (Hrsgg.) Sacramentum Mundi. Theologisches Lexikon für die Praxis 3 (Freiburg i. B. 1969) 645—649;
30. La „celebrazione liturgica” nella prospettiva di Odo Casel, W: Rivista Liturgica 57 (1970) 248—256;
31. J. A. Jungmann und die Anliegen der Mysterientheologie, W: B. FISCHER — H. B. MEYER Hrsgg., J. A. Jungmann. Ein Leben für Liturgie und Kerygma (Innsbruck 1975) 111—114;
32. Odo Casel in Retrospect and Prospect, W: Worship 50 (1976) 489—504.

Trzeba stwierdzić, że pisma Dom Burkharda Neunheusera „ad defensionem et interpretationem”, w pewnej mierze dotyczą tego wszystkiego co on publikuje. Wydawało nam się jednak słusznym, wyodrębnić to w sektorze apologii Dom Odo Casela, jak to zostało dopiero co podane. Niemniej jednak i pozycje, które za chwilę będziemy cytować mogą być zaliczone do tych, które bronią i interpretują myśl Dom Odo Casela.

III. Pisma propagujące i kontynuujące myśl Dom Odo Casela

W pewnym sensie, większa część twórczości Dom Burkharda Neunheusera spełnia rolę propagowania i kontynuacji myśli Dom Odo Casela. Cytujemy te pozycje, które wydają nam się bardziej znamienne i znaczące.

33. Zur theologischen Rechtfertigung der Lehre vom Kultmysterium, W: Liturgische Leben 2 (1935) 189—217;
34. Anbetung in Geist und Wahrheit. Bibliographisches zur Kulttheologie, W: Theologie der Zeit. Theologische Beihefte zum „Seelsorger”. Zeszyt 4 (Wien 1937) 236—251;
35. recenzja Jahr des Herrn. Zu dem Buch von A. LÖHR (Regensburg 1936), W: Liturgisches Leben 4 (1937) 178—187;
36. Die Einmaligkeit in der Feier der Eucharistie, W: Liturgisches Leben 5 (1938) 31—47;
37. Die vielen Messen, W: Catholica 9 (1953) 151—153;
38. Taufe und Firmung = Handbuch der Dogmengeschichte IV, 2 (Freiburg 1950) [która w części syntetycznej odzwierciedla myśl D. O. Casela];
39. Gedanken zu einer Theologie des Lammes, W: H. EDMONDS Hrsg., Enkainia. Gesammelte Arbeiten zum 800-jährigen Weihegedächtnis der Abteikirche Maria Laach am 24. August 1956 (Düsseldorf 1950) 123—159;

40. Gnade, Geistesgaben, Heiliger Geist in mittelalterlicher und neutestamentlicher Sicht. Terminologische und sachliche Probleme. Ein Versuch, W: *Liturgie und Mönchtum* 20 (1957) 34—47;
41. Kommentar und Anmerkungen, di: Thomas von Aquin. Das Sakrament der Busse = Die Deutsche Thomas Ausgabe 31 (Heidelberg-Graz 1962);
42. Eucharistie in Mittelalter und Neuzeit = Handbuch der Dogmengeschichte IV, 4b (Freiburg 1963) [to samo podkreślenie jak w nr. 38];
43. Der Gestaltwandel liturgischer Frömmigkeit. Grundsätzliches zur geistesgeschichtlichen Deutung, W: H. RAHNER — E. von SEVERUS (Hrsgg.), *Perennitas ... Thom Michels OSB zum 70. Geburtstag* (Münster 1963) 160—171;
44. Liturgie, geplante Schöpfung oder Zufallsgebilde?, W: *Miscellanea Liturgica in onore di S. Em. Cardinale Giacomo Lercaro* 2 (Roma 1967) 53—83;
45. Il divino ufficio, fonte di spiritualità ecclesiale e missionaria, W: AA. VV., *La liturgia, sorgente di vita comunitaria e missionaria* (Parma 1967) 54—70;
46. Taufe, W: K. RAHNER — A. DARLAP Hrsgg., *Sacramentum Mundi. Theologisches Lexikon für die Praxis* 4 (Freiburg 1969) 815—833;
47. Erwägungen zur ältesten Tauf liturgie, W: P. GRANFIELD — J. A. JUNGSMANN Hrsgg., *Kyriakon. Festschrift Johannes Quasten* 2 (Münster 1970) 709—723;
48. Taufe im Geist. Der Heilige Geist in den Riten der Tauf liturgie, W: *Archiv für Liturgiewissenschaft* 12 (1970) 268—284;
49. Il lezionario patristico del Nuovo Breviario Romano, W: AA. VV. *Chiesa che prega* (Milano 1970) 131—347;
50. Preghiera personale, vita liturgica e sacramentale, W: A. FAVALE (pod red.), *Per una presenza viva dei religiosi nella Chiesa e nel mondo* (Torino-Leumann 1970) 617—654;
51. Feier des Ostermysteriums-gestern und Heute, W: *In viam pacis* 64 (Maria Laach 1970) 8—16;
52. Unser Beten, W: *Quickborn* (März 1970) 30—35;
53. Affinché sia puro il vostro sacrificio Didaché, XIV, 1. Necessità della penitenza per la celebrazione dell' Eucharistia: magistero e teologia da Pio X al Vaticano II, W: *La Nuova Alleanza* 77 (1972) 259—268;
54. La venuta del Signore. Teologia del Tempo di Natale ed Epifania, W: *Rivista Liturgica* 59 (1972) 599—613;
55. Die Klassische Liturgische Bewegung 1909—1963 und die nachkonziliare Liturgiereform. Vergleich und Versuch einer Würdigung, W: *Mélanges liturgiques offerts au R. P. Dom Bernard Botte de l'abbaye du Mont César à l'occasion du cinquantième anniversaire de son ordination sacerdotale* (4 juin 1972) (Louvain 1972) 401—416;
56. Pluralismo e uniformità nella liturgia della chiesa locale, W: *Rivista Liturgica* 59 (1972) 71—92;
57. Problemi della Concelebrazione, W: *Melita Theologica* 24 (1972) 1—8;
58. Il movimento liturgico: panorama storico e lineamenti teologici, W: AA. VV., *Anamnesis 1. La liturgia momento nella storia della salvezza* (Torino 1974) 11—30;
59. Należałoby zacytować w wielkiej liczbie recenzje, które najpierw w *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* a następnie regularnie od 1953 w *Archiv für Liturgiewissenschaft* przyczyniają się niezwykle do propagowania dzieła Dom Odo Casela, który zasadniczo według nawet ostatnio uczynionego publicznego oświadczenia Dom Burkharda Neunheusera, pozostaje uważany za jego „mistrza”. Zobacz Prolog (s. 8) W: B. NEUNHEUSER, *Storia della liturgia attraverso le epoche culturali* (Roma 1977).

Również interwencje i konsultacje dla wydawców dzieł Dom Odo Casela w tłumaczeniu [Cfr. *Archiv für Liturgiewissenschaft* 10, 1 (1967) 7—77]. Na przykład, kiedy w 1950 roku, Dom Burkhard Neunheuser spotkał się ze sławnym profesorem Didier, tenże w porozumieniu z mnichem z Maria Laach przedsięwziął publikację dwóch tomów, pism Dom Casela w języku francuskim (Cfr. *Lex orandi* 34 i 37). Jednym słowem cała jego działalność nastawiona jest na to, by dać poznać wielką postać „starego uczonego współbrata”. Widać to jeszcze bardziej z ostatnich akcentów działalności Dom Burkharda Neunheusera.

Czy zostało spełnione wszystko, co należałoby uczynić dla zrozumienia Dom Odo Casela? Według tego, jak sam Dom Burkhard Neunheuser mówi, W: „Worship” 50 (1976) 489—504 (poprzednio nr. 32) zwłaszcza na ss. 500—504, gdzie mówi o *Unanswered Questions*, trzeba pogłębić: 1. „jak” obecności. 2. Zależność między Ofiarą Krzyża i Mszy. 3. Przystudiować „Mysterium — Sacramentum” w świetle innych studiów i badań pozytywnych, przeprowadzonych w ostatnich trzech dziesiętkach lat. 4. Podobnie trzeba powiedzieć odnośnie do analogii misteriów hellenistycznych. Jednym słowem: jest potrzeba pogłębiennego studium o życiu, twórczości i teologii Dom Odo Casela, które powinno być przeprowadzone przez ludzi kompetentnych poza tendencjami polemizującymi. Wiadomo, że przede wszystkim ze względu na częste użycie wyrażeń i tekstów cytowanych w języku oryginalnym starożytnych liturgii i Ojców, język Dom Odo Casela, nie zawsze jest łatwy. Lecz jeszcze bardziej niż język, jest trudny „jego duch”, który nie daje się łatwo ująć w schematy zwłaszcza zachodnie.

Nie pozostaje, jak życzyć *ad multos annos* Dom Burkhardowi Neunheuserowi, by swoją wyjątkową kompetencją i znajomością Dom Casela przygotował to podwójne studium: o Dom Odo Caselu i o wszystkich problemach Teologii Tajemnicy Boga, którą jest Chrystus, *ad maiorem Dei gloriam*.

Rzym

ACHILLE M. TRIACCA